

УДК 81 255.4:821.111 (73)

Лісун О. В.

Черкаський державний технологічний університет

Совєтна А. В.

Черкаський державний технологічний університет

ФАНТАСТИЧНА ОБРАЗНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ВІДТВОРЕННЯ ПРИ ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ (НА ПРИКЛАДІ РОМАНУ АРТУРА КОНАН ДОЙЛЯ «ЗАГУБЛЕНИЙ СВІТ»)

У статті проаналізовано особливості відтворення фантастичної образності при художньому перекладі (на прикладі роману Артура Конан Дойля «Загублений світ»). Зокрема, увагу зосереджено на вивченні поняття наукової фантастики, її видах та особливостях перекладу цього жанру. Автор здійснив перекладознавчий аналіз україномовного перекладу роману Артура Конан Дойля "The Lost World" «Загублений світ» (перекладач О. Литвинов) та російськомовного перекладу «Затерянный мир» (перекладач Н. Волжина). У результаті засвідчено, що адекватний переклад фантастики вимагає і повноцінної передачі в тексті перекладу когнітивної інформації, і збереження авторського стилю та створення у читача відповідного враження. В українського та російського перекладачів є власні бачення щодо передачі специфічної лексики, авторського задуму та елементу фантастичності.

Ключові слова: художній переклад, наукова фантастика, творчий стиль автора, перекладознавчий аналіз, стилістичні засоби.

Постановка проблеми. Наукова фантастика є порівняно новим явищем художнього стилю, тому ця тема в лінгвістиці тільки починає розроблятися і багато її аспектів залишаються ще не висвітленими і заслуговують детального вивчення. Науково-фантастичні твори є надзвичайно популярними, вони висвітлюють досягнення науки, техніки, кібернетики, а також слугують сприятливим матеріалом для роздумів. Незважаючи на значний вік багатьох творів, вони досі залишаються актуальними, авторський словотвір увійшов в лексичний склад багатьох мов світу і, як би ретельно ми не досліджували цю тему, завжди знайдеться щось нове, що зможе нас зацікавити.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукова фантастика неодноразово була об'єктом наукових досліджень. В історії мовознавчих студій особливо помітними є праці Д. Сувіна, Ф. Бриткова, Г. Гуревича, Р. Нудельмана, С. Олійника. Проте, з точки зору перекладу, цей жанр і досі залишається нерозкритим як у вітчизняній, так і у зарубіжній науці.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження художніх особливостей при перекладі текстів в жанрі наукової фантастики на матеріалі

твору і розгляд способів їх трансляції при перекладі на російську та українську мови. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань: дослідити труднощі та особливості при перекладі наукової фантастики; визначити та проаналізувати ознаки науково-фантастичного жанру у творах А. К. Дойля; розкрити специфіку змісту та особливості стилю фантастичних творів А. К. Дойля; навести приклади художніх особливостей і передачі фантастичного при перекладі роману А. К. Дойля «Загублений світ».

Виклад основного матеріалу. Наукова фантастика зайняла досить міцні позиції в світовому літературному процесі. Проте, спостерігалось зверхнє ставлення до цього жанру, по-перше, через подачу серйозних проблем у стилі захоплюючих пригод; по-друге, наука розвивається дедалі швидше, тому науково-фантастичні передбачення і відкриття не встигають за фантастичними науковими дослідженнями.

Дослідження наукової фантастики відбувається у безпосередньому зв'язку із загальним дискурсом фантастики. Протягом ХХ століття точились дискусії, чим є фантастика, а також про спільні та відмінні риси наукової фантастики та власне фантастичної літератури [3, с. 106]. Проте

усталеного погляду ні на наукову фантастику, ні на фантастику в цілому немає.

Наукову фантастику розглядали такі дослідники як Ф. Бритков, Г. Гуревич, К. Мзареулов, Р. Нудельман, Г. Стасива, Є. Тамарченко та інші.

Спочатку фантастиці давали дуже обмежені визначення: література мрії, література про майбутнє науки й техніки та інше. З'явилося і бажання розширити сферу її побутування. Згодом фантастика стала різноманітною за родами, видами й жанрами, так само як і реалістична література. Фантастичними стали романи і повісті, оповідання і новели, з'явилися навіть фантастичні п'єси. Фантастика могла бути точною і ліричною, невизначеною, гостро сатиричною і задумливо іронічною.

Маючи справу з науковою фантастикою, ми маємо справу з авторським винахідництвом, авторським словотворенням, культурно-релігійними та історичними особливостями самого автора і його героїв. Перекладаючи таку лексику слід пам'ятати, що вона вживається автором з певною метою і задача перекладача – передати цю мету читачеві у тому вигляді, значенні, саме з тією думкою, з якою це робив автор в оригіналі.

Більшість читачів, почувши ім'я англійського письменника Артура Конан Дойля (1859–1930), відразу пригадують славнозвісного Шерлока Холмса, геніального майстра розплутувати справи.

А. К. Дойлю імпувало писати романи-подорожі, пригодницькі, детективні, історичні та науково-фантастичні твори. Він писав у всіх названих жанрах. Творчість А. К. Дойля хоча і дуже різноманітна за стилістикою, проте створює своєрідну єдність; вона належить до неоромантичного напрямку англійської літератури і складається в основному з різних пригодницьких жанрів (в детективній, історичній, містичній, науково-фантастичній, військовій тематиці), які створюються з урахуванням деяких традицій В. Скотта, Ф. Купера, О. Дюма, Е. По, Ф. Марієтта, Р. Л. Стівенсона. У книзі «За чарівними дверима» (Through the Magic Door, 1907) Дойль розповідає про своїх кумирів у мистецтві. Серед своїх сучасників Дойль виділяє Стівенсона, Кіплінга, Конрада, Д. Лондона.

З особливою цікавістю ставився Дойль до особистості Наполеона і його епохи. Про це свідчать його романи про бригадира Етьєна Жерара: «Велика тінь», «Дядечко Бернак», п'єса «Ватерлоо» (1892). Письменнику вдалося створити свій «наполеонівський» цикл з досить широкою картиною епохи, що охоплює різні верстви суспільства – від рядових солдатів і офіцерів, іспан-

ських партизанів, простих людей Франції, Росії, Німеччини до наполеонівських маршалів і міністрів. Французького імператора автор зображує як вкрай суперечливу особистість: його геніальність межує з дріб'язковістю, великодушність – з жорстокістю, манія величчя – з почуттям власної приреченості, серйозність – з дитячим азартом гри в політичну діяльність. У сценах битви під Ватерлоо («Велика тінь») Дойль творчо освоює реалістичні уроки батального живопису, які він запозичив у В. Теккерея і Л. Толстого. Комічний образ бригадира Жерара – це зворотний бік наполеонівської легенди, мюнхгаузенівський тип відчайдушного хвалька, байки якого пародіюють історію Великої армії.

«Загублений світ» – це перша книга з циклу творів про професора Челенджера. У романі описуються пригоди британської експедиції в Південній Америці. На скелястому неприступному плато (гора Рорайма) Челленджер із супутниками (професором Саммерлі, лордом Джоном Рокстоном і репортером Мелоуном) знаходять «загублений світ» – район, заселений динозаврами, ссавцями, людиноподібними мавпами і примітивними людьми кам'яного віку. Прототипом плато «загубленого світу» стало плато Рорайма на стику Бразилії, Венесуели та Гайани. Експедиція альпіністів пізніше дійсно виявила там ендемічні види, щоправда не динозаврів, а комах і рослин. Прототипом метисів-рабовласників, які помстилися лорду Рокстону, був реальний кримінально-рабовласницький режим в епоху «каучукової лихоманки» [4, с. 38].

Попри всю неймовірність, ідея повісті здалася привабливою не лише читачам. Невдовзі після публікації твору, перед Першою світовою війною, група американських учених з Пенсільванського зоологічного музею вирушила на яхті до витоків Амазонки, щоб розшукати «Загублений світ» А. К. Дойля.

Завдяки унікальній манері написання автора ми маємо змогу повністю зануритися в атмосферу пригод. Всередині твору фантастичний образ як «неможливе» вступає в миттєве протиріччя з «можливим» – іншими, реальними об'єктами і явищами, стаючи джерелом ланцюгової реакції перетворення дійсності.

Описуючи фантастичну істоту, перекладач Н. Волжина вдало передає кожну деталь, уникаючи при цьому перевантаження тексту синонімічною інформацією: “There was a full-page picture of the most extraordinary creature that I had ever seen” [5, с. 49]. («Со следующей страницы

альбома на мене глянуло нечто необычайное» [1, с. 141]. Аналізуючи переклад на українську мову, слід зазначити, що перекладач О. Литвинов передає інформацію максимально наближено до тексту оригіналу, тобто використовує дослівний переклад («Там був малюнок найчудернацькішої тварини, яку мені будь-коли доводилось бачити» [2, с. 37]).

Далі при перекладі на російську мову перекладач використовує розгортку, щоб текст природно звучав мовою перекладу і не створював дискомфорт для читача (слово “delirium” перекладач передає не просто у значенні «бред», а дещо розширює його: «бред горячечного больного»): “It was the wild dream of an opium smoker, a vision of delirium” [5, с. 49]. («Такое чудовище могло возникнуть только в видениях курильщика опиума или в бреду горячечного больного [1, с. 141]).

У перекладі на українську мову можна помітити заміну значення слова “delirium” (перекладач використовує значення «божевільний» замість «марення»), проте це не суттєво впливає на зміст тексту («Геть мов той привид, який може ввижатись хіба курцеві опію чи божевільному» [1, с. 37]).

Слід зазначити, що для зображення вигляду фантастичної істоти автор використовує образи, які зустрічаються людині в реальному житті, таким чином істоту легко змалювати в уяві. Перекладач на російську мову, у свою чергу, вдало підібрав епітети, які підсилюють ефект при читанні твору, при цьому жодного змістового елементу не було втрачено: “The head was like that of a fowl, the body that of a bloated lizard, the trailing tail was furnished with upward- turned spikes, and the curved back was edged with a high serrated fringe, which looked like a dozen cocks’ wattles placed behind each other” [5, с. 37] («Голова у него была птичья, тело как у непомерно раздувшейся ящерицы, волочащийся по земле хвост щетинился острыми иглами, а изогнутая спина была усажена высокими шипами, похожими на петушьи гребешки» [1, с. 141]).

В українському перекладі вдало використано прийом звертання до читача, який підкреслює стиль розповіді від особи молодого журналіста Мелоуна («Уявіть собі голову як у птаха, тулуб наче в розбухлої ящірки, довжелезний хвіст, укритий гострими колючками, а на горбуватій спині – високі зубчасті торочки, що скидалися на шерех півнячих гребенів, розташованих один за одним» [1, с. 37]).

Читаючи роман, можна неодноразово помітити, що автор намагається утаємничити місце

розташування Загубленого Світу, зробити цей куточок планети загадковим і недосяжним, але одночасно і надихнути дослідників ще довгі роки серед неосяжних лісів Південної Америки шукати цю чарівну країну. Перекладач максимально точно відтворив зміст тексту оригіналу, не втрачаючи жодного його елементу: “After many adventures which I need not describe, and after traveling a distance which I will not mention, in a direction which I withhold, we came at last to a tract of country which has never been described, nor, indeed, visited save by my unfortunate predecessor” [5, с. 55] («После многих приключений, – описывать их нет нужды, – после многих дней пути – о маршруте и его протяжённости позволю себе умолчать – мы пришли, наконец, в те места, которые до сих пор никем не были описаны и где никто ещё не бывал, если не считать моего злополучного предшественника» [2, с. 145]).

При перекладі на українську мову перекладач також зберігає всі стильові особливості автора («Після багатьох пригод, – про них я не стану розповідати, – пройшовши чималу відстань – яку саме, я промовчу – і в напрямі, якого я не зазначатиму, ми нарешті дістались місцевості, де ніхто ще не бував, якої ніхто ніколи не описував, за винятком мого безталанного попередника» [2, с. 41]). Проаналізувавши український переклад роману, варто зауважити, що перекладач частину речення “After many adventures which I need not describe...” передає за допомогою фрази «Після багатьох пригод, – про них я не стану розповідати...», але «я не стану розповідати» звучить як русизм. Така конструкція не є типовою для української мови, тому доцільніше було б використати «я не буду розповідати», або ж «я не маю наміру розповідати».

Щоб додати науковості роману А. К. Дойль використовує посилання на назви деяких видів динозаврів, які колись дійсно населяли нашу планету. Перекладач майстерно передає кожен деталь твору, не відхиляючись від стилістики автора: “Here, said he, pointing to the picture of an extraordinary flying monster, is an excellent reproduction of the dimorphodon, or pterodactyl, a flying reptile of the Jurassic period” [5, с. 58]. («Вот, – продолжал он, показывая мне какое-то чудовище с крыльями, – вот великолепное изображение диморфодона, или птеродактиля – крылатого ящера юрского периода» [1, с. 147]).

Український перекладач О. Литвинов також досить точно відтворює образи доісторичних тварин («Ось, – показав він на малюнок якогось надзвичайного летючого страховища. – чудовий

образ диморфодона, або птеродактиля – летючого ящера юрського періоду» [2, с. 44]).

При описі місцевості та пейзажів автор завжди був щедрим на епітети та порівняння. Важливим завданням перекладача є підбір вдалих відповідників, щоб в уяві читача найяскравіше зобразити дивовижну країну, донести її красу так, як цього хотів автор. У цьому випадку переклад російською мовою є більш вдалим, перекладач повністю вправся з поставленим завданням та передав емоційне забарвлення, використовуючи знак оклику: “For a fairyland it was – the most wonderful that the imagination of man could conceive. The thick vegetation met overhead, interlacing into a natural pergola, and through this tunnel of verdure in a golden twilight flowed the green, pellucid river, beautiful in itself, but marvelous from the strange tints thrown by the vivid light from above filtered and tempered in its fall. Clear as crystal, motionless as a sheet of glass, green as the edge of an iceberg, it stretched in front of us under its leafy archway, every stroke of our paddles sending a thousand ripples across its shining surface. It was a fitting avenue to a land of wonders” [5, с. 128]. («Да, это было поистине волшебное царство! Такое великолепие может нарисовать только самая пылкая фантазия. Густые ветви сплетались у нас над головой, образуя естественный зеленый свод, а сквозь этот живой туннель струилась прозрачно-зелёная река. Прекрасная сама по себе, она казалась ещё чудеснее от тех причудливых бликов, которые роняли на неё смягчённые зеленью яркие лучи солнца. Чистая, как хрусталь, недвижимая, как зеркало, зеленеющая у берегов, как айсберг, водная гладь сверкала сквозь резную арку листвы, подергиваясь рябью под ударами наших весел. Это был путь, достойный страны чудес, в которую он вёл» [1, с. 190]).

Перекладач українською мовою також демонструє свою майстерність в підборі епітетів, проте цей переклад, за винятком деяких елементів, майже дослівний («Навіть як на казкову країну, то була неймовірно чарівна місцевість. Буйна рослинність творила тут природне склепіння, вгорі й крізь нього сонячні промені затоплювали зелену прозористу річку. Гарна сама собою, вона під цим живлющим світлом ставала ще кращою. Чиста, мов кристаль, непорушна, мов дзеркало, зелена, мов краї айсберга, вона простягалась попід своєю листяною аркою, і кожен удар весла вкривав її лиснючу поверхню тисячами скалок. То був вхід, гідний країни див потойбіч» [2, с. 94]).

Висновки і пропозиції. Адекватний переклад фантастики вимагає і повноцінної передачі

в тексті перекладу когнітивної інформації, і збереження авторського стилю та створення в читача відповідного враження. В українського та російського перекладачів є власні бачення щодо передачі специфічної лексики, авторського задуму та елементу фантастичності.

Досить часто спостерігається розбіжність між семантичним та стилістичним навантаженням окремих лексем оригіналу та перекладу, що пов’язане з відмінностями семантичного обсягу цих лексем в різних мовах або відсутністю адекватних відповідників через неосвоєність українською чи російською мовою певних реалій англійської картини світу.

Додатковою складністю цього тексту для перекладу є наявність власних назв на позначення реалій Загубленого світу, які, залежно від прозорості етимології, семантичної навантаженості та суб’єктивного підходу перекладача, або перекладаються, або транскрибуються.

Провівши дослідження слід відзначити роботу перекладача Н. Волжиної, оскільки адекватний переклад дає змогу сприймати текст і не ускладнює сприйняття змісту читачем. Ми також виявили, що переклад російською мовою виконано більш якісно та художньо. Перекладач максимально точно передав задум автора, а також, підбираючи вдалі відповідники до англійських епітетів, підкреслив всю красу та унікальність Загубленого світу. Слід підкреслити також вживання перекладачем розгортки, щоб якомога більше адаптувати текст перекладу для російськомовного читача.

У свою чергу варто зазначити, що переклад українською мовою виконано не надто вдало. Провівши дослідження, ми виявили, що текст перекладу містить русизми та помилки у використанні українських відповідників. Яскравість образної системи твору досягається за рахунок використання стилістичних засобів, зокрема епітетів, порівнянь, метафор, фразеологічних зворотів. Як правило, О. Литвинов передає їх за допомогою еквівалентних або близьких за формою стилістичних засобів української мови. Проте, на стилістичному рівні перекладач вдається до заміни частіше, аніж на рівні власне лексики. Причина цього – намагання надати тексту яскравості, стилістичної забарвленості, хоча це іноді і не відповідає авторському задуму.

Важливе значення у творі має мовлення персонажів як засіб творення образу. Слід відзначити досить вільну трактовку перекладачем специфіки мовлення окремих героїв, надання

їхньому мовленню рис окремих шарів сучасної української мови. Особливо слід відзначити передачу мовлення колоритного та безкомпромісного професора Челенджера. Дуже важливо зберегти кожен елемент його висловлювання, адже в них підкреслено специфічні риси його характеру. Обидва перекладачі досить добре вправились з поставленим завданням, і образ непримирного професора постає перед читачем в яскравих фарбах.

Отже, ми дійшли висновку, що «власна мова наукової фантастики» – це гармонія науковості та художності, фантастичності тексту та орієнтації його на сучасність, на теперішнього читача. Вона потрібна науковій фантастиці для створення образу фантастичного світу. Треба дуже ретельно ставитися до перекладу наукової фантастики, щоб текст перекладу не зводився до переказу головної сюжетної лінії та популяризації наукових фактів, що руйнує авторський задум.

Список літератури:

1. Дойл А. К. Фантастические произведения. Москва, 1990. 508 с.
2. Дойль А. К. Загублений світ. Київ, 2008. 248 с.
3. Ковалів Ю. Літературознавча енциклопедія : в 2 т. Київ, 2007. 624 с.
4. Романцева Р. Конан Дойль «Загублений світ». URL: <http://www.ukrlit.vn.ua/partner/roksolana/dqo2m.html>.
5. Doyle A. C. The Lost World. Moscow, 2014. 275 p.

ФАНТАСТИЧЕСКАЯ ОБРАЗНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ЕЁ ВОССОЗДАНИЯ ПРИ ХУДОЖЕСТВЕННОМ ПЕРЕВОДЕ (НА ПРИМЕРЕ РОМАНА АРТУРА КОНАН ДОЙЛЯ «ЗАТЕРЯННЫЙ МИР»)

В статье проанализированы особенности воспроизведения фантастической образности при художественном переводе (на примере романа Артура Конан Дойля «Затерянный мир»). В частности, внимание сосредоточено на изучении понятия научной фантастики, её видах и особенностях перевода этого жанра. Автор осуществил переводоведческий анализ русскоязычного перевода романа Артура Конан Дойля “The Lost World” «Затерянный мир» (переводчик А. Литвинов) и русскоязычного перевода «Затерянный мир» (переводчик Н. Волжин). В результате засвидетельствовано, что адекватный перевод фантастики требует полноценной передачи в тексте перевода когнитивной информации и сохранения авторского стиля для создания у читателя соответствующего впечатления. Как у украинского, так и у российского переводчиков есть свои видения о передаче специфической лексики, авторского замысла и элемента фантастичности.

Ключевые слова: художественный перевод, научная фантастика, творческий стиль автора, анализ перевода, стилистические средства.

FANTASTIC IMAGERY AND FEATURES OF ITS REPRODUCTION IN LITERARY TRANSLATION (ON THE EXAMPLE OF NOVEL BY ARTHUR CONAN DOYLE “THE LOST WORLD”)

The article analyzes the features of the reproduction of fantastic imagery in literary translation (on the example of Arthur Conan Doyle’s novel “The Lost World”). In particular, attention is focused on the study of the concept of science fiction, its types and features of the translation of this genre. The author carried out a translation analysis of the Russian-language translation of Arthur Conan Doyle’s novel The Lost World (translator A. Litvinov) and the Russian translation Lost World (translator N. Volzhin). As a result, it was found out that an adequate translation of fiction requires full transmission of cognitive information in the translation text without changing the author’s style and the creation of a corresponding impression from the reader. Ukrainian and Russian translators have their own visions of the rendering of specific vocabulary and author’s style.

Key words: literary translation, science fiction, creative style of the author, translation analysis, stylistic tools.